

УДК 821.161.2–32.09

І. О. Шаталова

**СПЕЦИФІКА РОЗКРИТТЯ ОБРАЗУ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ
В РОМАНІ ВОЛОДИМИРА ЄШКІЛЄВА
„УСІ КУТИ ТРИКУТНИКА”**

Образ мандрівного філософа, видатного мислителя, поета і романтика епохи пізнього бароко Григорія Сковороди здавна приваблює увагу науковців – істориків, філософів, літературознавців. Одні досліджують літературно-філософську спадщину видатного українця, інших цікавлять відомості про його життя. З особливим захопленням відтворювати віхи буття Сковороди беруться письменники-біографісти.

Упродовж двох останніх століть вітчизняна література назбирала чимало вдалих і водночас різножанрових спроб художнього зображення біографії Григорія Сковороди: наприклад, повісті І. Срезневського „Майоре, майоре!” (1836), В. Чередниченко „Молодість Григорія Сковороди” (1971) й І. Ільєнко „Основ’янська повість” (1972), романи В. Наріжного „Російський Жільблаз” (1814), В. Поліщука „Григорій Сковорода” (1929), Г. Вовка „Мед з каменю” (1968) і Вас. Шевчука „Предтеча” (1972). Образ філософа під різним кутом зору у своїй творчості розкривали поети: Юрій Клен, Павло Тичина, Ліна Костенко, Борис Олійник, Дмитро Павличко та інші.

У своїх творах письменники використовували документальні відомості про Сковороду, окремі факти з його життя, творчу спадщину, народні легенди про нього. Та за різних часів і обставин різнився й підхід авторів до трактування характеру і життєвих пошуків героя. „Коли на початку ХІХ століття переважала фіксація реального буття й самотньої творчості Григорія Сковороди, то вже ХХ століття дозволяє говорити про поглиблене творче осмислення філософсько-естетичної спадщини художника” [2, с. 94]. Що вже говорити про початок ХХІ століття – епоху творчості письменників-постмодерністів, які навіть у літературі *non fiction* дозволяють собі переходити межу документального і фактичного, починають впевнено вдаватися до художнього вимислу і на власний лад інтерпретують сталі відомості про виданих особистостей – героїв минулих часів.

Не стала винятком і постать Григорія Сковороди. На додачу маємо думку української дослідниці його творчості Тетяни Пінчук, яка стверджує: „Немає і не може бути остаточно завершеного образу Сковороди у літературі, оскільки спроба створення такого передбачає канонізацію реальної історичної особистості та омертвіння його духовної спадщини” [2, с. 94]. Цим зумовлюється актуальність нашої розвідки Серед її основних завдань маємо розглянути специфіку розкриття образу

мандрівного філософа Григорія Сковороди в романі В. Єшкілева „Усі кути трикутника” і з’ясувати риси індивідуального стилю письменника.

Яскравим прикладом незвичної, якісно нової інтерпретації образу відомого персонажа є пригодницький роман івано-франківського літератора, члена Асоціації українських письменників Володимира Єшкілева „Усі кути трикутника” – „смілива спроба „вловити” те, що дозволено художній літературі” [4, с. 242]. Увазі читачів роман був запропонований у минулому, 2012, році, та вже встиг стати об’єктом численних дискусій критиків і науковців.

Події твору розгортаються у двох часових вимірах – сьогоденні та 50-х роках XVIII століття. Головним героєм „сучасної” сюжетної лінії роману є вигаданий автором персонаж Павло Вигилярний – одеський історик, який, спираючись на документи закордонних масонських архівів, вирішив довести причетність Сковороди до участі в братстві однієї з масонських лож. „Я вважаю, що традиційні погляди-підходи до цієї постаті вже не працюють. Як ми звикли: народний філософ, ходив босий селами, грав на сопілці, проповідував сердечну науку” [3, с. 8], – висловлює свою точку зору Вигилярний у приватній розмові з професором, „найавторитетнішим дослідником літературного і філософського спадку Сковороди” Геннадієм Гречиком, також вигаданим персонажем роману. Вигилярний переконаний, що „давні уявлення стають вже не просто застарілими, вони стають шкідливими, перетворюють нашу гуманітарну сферу на дурнувату культурницьку оперетку” [3, с. 9].

Події другої, „історичної”, лінії сюжету розгортаються вже навколо молодого Григорія Сковороди. Автор свідомо, маючи намір зазирнути у внутрішній світ свого персонажа, розкрити таємницю його вчинків і вірувань, відтворює не повний життєвий шлях свого героя, а лише малодосліджений і малоймовірний для багатьох літературознавців період європейської подорожі митця, „елегантно і підступно” [5] означивши його як „апокриф мандрів”.

„Під ретроскопом Єшкілева вимальовується живий і неоднозначний Сковорода, з людськими страхами й грішними думками, самодостатній і самотній персонаж, котрий переживає як гру „життя того, хто присвятив себе пошукам Живого Бога” [4, с. 242], – говорить у післямові до роману Інна Корнелюк.

Молодий, ерудований, відкритий до нових знань, відчуттів та світоглядів – таким Єшкілев зображує свого невтомного мандрівника. Подорожуючи Австрією та Італією, Сковорода потрапляє у вир карколомних подій, що змінили політичну карту Європи напередодні Семирічної війни. Герой „трикутника” тоді ще не був письменником, не мав усталеної системи філософських та життєвих поглядів. Він тільки „приміряє на себе різні концепції, сценарії, варіанти” [6], бо ж на час, коли відбувається основна дія (1751 рік), має лише 29 років.

Відомий теоретик літератури Олександр Галич відносить роман „Усі кути трикутника” до квазі-біографії – фальшивого, несправжнього життєпису [1, с. 156]. Дійсно, у творі є чимало вигаданих і невідповідних історичній дійсності фактів.

За Єшкілевим, Григорій Сковорода опинився у колі містичних революціонерів, серед яких великим авторитетом на той час користувалися „вільні муляри” – прибічники різних юрисдикцій і напрямів європейської масонерії. Що прикметно – до Європи молодий Сковорода потрапляє в якості шпигуна російської розвідки. Власне, звідси і починаються його неочікувані читачами пригоди.

На Григорія з нетерпінням чекають в Італії: „кажуть, що він є тим самим парадоксальним космополітом, прихід якого зі Сходу так влучно передбачив Розенкрейцер” [3, с. 65]. Григорієві пропонують стати посвяченим і причаститись Світла: „Його планували зробити охоронцем і доглядачем того теплого озера, на якому до пори зимуватимуть срібні птахи. Йому пропонували роль у стратегії, ретельно розкресленій і розпланованій на кілька століть. Стратегія передбачала майбутнє руйнування імперії і створення на її землях федерації слов’янських держав під наглядом і покровом старих республік...” [3, с. 25]. Сковорода стає цікавий жінкам – останні навіть порівнюють його з Джакомо Казановою. Сам же Григорій прагне будь-що потрапити до Венеції – там він має зустрітися з сином Пилипа Орлика, своїм знаменитим країнином і чільним масоном графом де Лазіскі Дентвілем, аби долучитися до здобуття „української вольності”. Виходить, що „класичний образ мандрівного філософа („ходив босий селами, грав на сопілці, проповідував сердечну науку”) Володимир Єшкілев трансформує і продовжує у цілком несподіваний, але такий привабливий образ своєрідного українського Джеймса Бонда, вписуючи його у загальноєвропейський контекст як важливого потенційного фігуранта тодішніх політичних пасьянсів” [5].

Та перед Сковородою постає ще одне, особисто для нього важливе завдання: пізнати таємничу сутність Андрогіна – творіння Божого, „яке гармонійно поєднує обидва споконвічні первні – чоловічий і жіночий. Як на тілесному рівні, так і на духовному” [3, с. 98], аби відшукати спокою свого серця. Навіть у „апокрифах мандрів” – вигаданій біографії, написаній за канонами пригодницького постмодерного роману, – образ Григорія Сковороди не втрачає своєї філософічності: герой залишається шукачем нерозгаданих істин.

Як і мандрівного сопілкаря, відомого нам із підручників, Єшкілевого Сковороду мало цікавило матеріальне, він думав про вічне. Нечисленні, випадкові пригоди з жінками також не приносили Григорію великої втіхи: „Ці грішні експерименти лише зміцнили його підозру, що матерія є недосконалою субстанцією, облудною і брідкою. Що вона лише випадково, завдяки зусиллям зла, ув’язнює дивовижну безмежність духу” [3, с. 101]. Стати цікавою Сковороді спромоглася лише Констанца

Тома – розумна, втаємничена у речі метафізичні молода масонка, в персоні якої ясно проявилось таємниче і владне вище призначення: „Його тягнуло одночасно й до пізнання цього призначення, і до її вродливого тіла, яке так переконливо проявляло себе як у жіночій, так і в чоловічій натурі... Вона здавалася Григорієві живою книгою емблем” [3, с. 153].

Портрет і характер Сковороди в романі не подаються суцільно – вони є вимальованими з дрібниць, майстерно вплетеними автором у мовну тканину твору. Лише з окремих епізодів читач дізнається, що Сковорода є аж надто допитливим юнаком; знає класичну грецьку і трохи німецьку мови; виглядає на поляка, худий, високий, білошкірий, з темними очима. Незважаючи на те, що у нього був гарний голос, у поставі та поведінці Григорія вперто не проглядалось паршої солідності, та взагалі він був сором'язливим півчим. До того ж Григорій полюбляв сперечатися зі старшими, не маючи для таких екзерсисів ані доречного чину, ані відповідних заслуг. А ось Констанца при першій зустрічі з мандрівником відразу сподобала в Сковороді чутливу природу, самотні ознаки якої виписували на його витонченому обличчі природна блідість і червоні ознаки хвилювання.

Психічний стан головного персонажа автор, як правило, передає у його внутрішніх монологів і діалогів з незримою силою. Деякі з таких є метафоричними (Сковорода часто роздумує над природою блискавки, що є супровідним символом його життя). Інколи Григорій чує голос своєї внутрішньої Мінерви – та завжди його про щось застерігає.

Наприкінці роману автор наважується зробити висновок: справа його героя має своє продовження і зараз. Аби донести цю ідею до читача, Єшкілев саме розробив „сучасну” лінію сюжету, головний герой якої – вже відомий нам історик Павло Вигилярний – стає нащадком великої місії мандрівного філософа. Головним завданням для персонажа стає написання книжки про Григорія Сковороду. Його „істинне призначення” – „самому стати продовженням Григорія Сковороди, стати Сковородою”, бо ж Сковорода – це не просто прізвище, але чин, „і знак, і криївка посеред пустелі. Так сталося на цій землі, що лише Сковорода через Біблію створив свій окремий світ, замкнув на себе суверенні сенси й навік залишився найвидатнішим із Хранителів Навни, заповіданої цій землі предками” [3, с. 226].

З усього сказано можемо зробити висновок, що попри свою високу елітарність образ Григорія Сковороди в романі Володимира Єшкілева багато в чому суперечить існуючій традиції зображення його в біографічній літературі.

Дана розвідка є фрагментом майбутнього дисертаційного дослідження.

Список використаної літератури

1. **Галич О.** Особливості постмодерної квазі-біографії : В. Єшкілев „Усі кути трикутника” / О. А. Галич // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2012. – № 12. – С. 153 – 161.
2. **Веретейченко І., Дяченко П., Пінчук Т.** Григорій Сковорода і світ : [навчальний посібник] / І. Веретейченко, П. Дяченко, Т. Пінчук. – К. : „Шлях”, 2004. – 208 с.
3. **Єшкілев В.** Усі кути Трикутника : Апокриф мандрів Григорія Сковороди / Володимир Єшкілев. – К. : ВЦ „Академія”, 2012. – 248 с.
4. **Корнелюк І.** Гра з історією / Інна Корнелюк // Єшкілев Володимир. Усі кути Трикутника : Апокриф мандрів Григорія Сковороди / Володимир Єшкілев. – К. : ВЦ „Академія”, 2012. – С. 241 – 244.
5. **Микицей М.** Сліпуче коло провокаційного прочитання або Чи трикутник гірший за сопілку? [Електронний ресурс] / Марія Микицей. – Режим доступу : <http://bukvoid.com.ua/2012/05/09>.
6. **Трофименко Т.** Чи погано бути пройдисвітом? Апокриф мандрів Григорія Сковороди за Володимиром Єшкілевим [Електронний ресурс] / Тетяна Трофименко. – Режим доступу : <http://zaxid.net/2012/05/21>.

Шаталова І. О. Специфіка розкриття образу Григорія Сковороди в романі Володимира Єшкілева „Усі кути трикутника”

У статті розглянуто особливості розкриття образу Григорія Сковороди в романі Володимира Єшкілева „Усі кути трикутника”. Провідні естетичні надбання художньо-літературних течій та напрямків першої половини ХХІ століття знайшли гармонійне втілення в характерних рисах мислення письменника та поетиці його твору. В запропонованій читачу квазі-біографії Григорія Сковороди Володимир Єшкілев здійснив успішну спробу довести деякі з важливих для нього ідей, прагнув досягти універсальних висновків і намагався знайти нові художні форми, адекватні тим інтелектуальним завданням, які він перед собою ставив. Аналіз динаміки особистості героя дав змогу дійти висновку про те, що в творчості письменника яскраво виражені елементи постмодернізму.

Ключові слова: біографія, квазі-біографія, роман, Григорій Сковорода.

Шаталова І. А. Специфіка раскрытия образа Григория Сковороды в романе Владимира Ешкилева „Все углы треугольника”

В статье рассмотрены особенности раскрытия образа Григория Сковороды в романе Владимира Ешкилева „Все углы треугольника”. Ведущие эстетические достояния художественно-литературных течений и направлений первой половины ХХІ века нашли гармоническое воплощение в характерных чертах мышления писателя и поэтике его произведения. В предлагаемой читателю квази-биографии Григория Сковороды Владимир Ешкилев совершил успешную попытку доказать

некоторые из важных для него идей, стремился достичь универсальных выводов и пытался найти новые художественные формы, адекватные тем интеллектуальным задачам, которые он перед собой ставил. Анализ динамики личности героя позволил прийти к выводу о том, что в творчестве писателя ярко выражены элементы постмодернизма.

Ключевые слова: биография, квази-биография, роман, Григорий Сковорода.

Shatalova I. A. Specification of Grigoriy Skovoroda's Image in Novel by Vladimir Yeshkilev „All corners of the Triangle”

The work demonstrates the perspective discovery of the dynamics of the character personality interpretation, which represents it in the unity of the most important gnoseological and poetics functions. The work describes the individual self-realization as an instrument of the universe perception and communication in it on the basis of the opposition between a social purpose and a personal vision. In belles-letters texts we discover the formation of thinking of a strong personality, we study the dynamics of the character personality. In the present thesis the works of Vladimir Yeshkilev are considered in the aspect of evolution of a strong libertarian individual. We can observe a gradual forming of individual style of the writer who, finding his bearings in the revival of classical traditions and introducing new meaning-forming categories, comes to new forms and semantics, this fact proves the importance of the subject-matter of personality in the heritage of the writer. We emphasize the interpretation of works of Vladimir Yeshkilev as forming of eventual scenarios of realization of life of the individual, where conceptual dialogism of situational models is based on the experimental aspect of the works. The intellectualism and esthetism of the writer stand out and the essential question becomes the defining of borders of freedom and self-realization of individual, which organize problems, system of characters, ideological, psychological and philosophical characteristics.

Key words: biography, quasi-biography, novel, Grigoriy Skovoroda.

Стаття надійшла до редакції 06.09.2013 р.

Прийнято до друку 27.09.2013 р.

Рецензент – д. філол. н., проф. Галич О. А.